

Poruchy osobnosti

Autor: Veronika Škrabánková

Jako poruchy osobnosti se označují trvalé povahové odchylky od „normy“ v případě, že výrazně snižují kvalitu života dotyčného, jeho okolí, nebo jsou přítomny obě hlediska.

Výskyt

V běžné populaci jsou poruchy osobnosti relativně časté. Četnost výskytu poruch osobnosti i jednotlivých druhů poruch osobnosti se v různých výzkumech liší. Značně záleží na způsobu výběru i způsobu zařazování do diagnostických skupin. Celková prevalence poruch osobnosti je udávána mezi 6 až 9 %, ale i vyšší, mezi 10 až 15 %. Podíl osob s poruchou osobnosti ve všeobecné ambulantní péči se odhaduje mezi 20 a 30 %. Mezi ambulantními psychiatrickými pacienty je 30 až 50 % osob s poruchou osobnosti a kolem 15 % hospitalizovaných pacientů přichází do psychiatrických zařízení pro problémy primárně související s poruchou osobnosti. Někteří výzkumníci docházejí ještě k číslům vyšším. Nejčastější specifickou poruchou osobnosti je *emočně nestabilní porucha osobnosti* a postihuje 15 % až 20 % psychiatrické populace, častěji jsou mezi pacienty ženy, a to v poměru 2 : 1 až 9 : 1. Při vzniku hraniční poruchy hrají velkou úlohu i rodinné a genetické údaje.

Etiologie, patogeneze

Příčinnost poruch osobnosti představuje komplexní kombinaci mezi temperamentem (tj. genetickými a dalšími faktory – poškození při porodu, záněty mozku, apod.) a charakterem (tj. vývojovými faktory a faktory prostředí – rodinné, sociální a kulturní vlivy, psychotraumatická životní událost, apod.). Všechny tyto faktory jsou důležité, ale stupeň toho, jak se které faktory uplatňují v příčinnosti, je u každé z poruch jiný.

Mechanismem potíží je nakupení *bludných kruhů*. Předpoklady a hodnocení sebe a světa upravují naše chování, které původní zkreslené předpoklady nakonec potvrdí, a jedinec se ujistí, že jsou pravdivé, jeho chování se upevňuje a automatizuje (např. při předpokladu, že jsem neschopný, se vyhnu zkoušce, ze které mám obavy, zkoušku tedy nemám, a tím si potvrdím, že jsem neschopný, dále se budu vyhýbat zkouškám, situace se opakuje).

Hlavní příznaky

Projevy se zpravidla poprvé objevují ve věku *pozdního dětství nebo adolescence, přetrvávají dlouhodobě* a v čase jsou relativně *stabilní*. Specifické projevy poruch osobnosti nejsou omezeny jen na určitý „spouštěcí podnět“, ale projevují se v širším okruhu osobních a sociálních situací. Lidé trpící poruchou osobnosti často *nejsou schopni vidět problém u sebe*, ale obviňují spíše druhé osoby. Nespokojenost vyjadřují jen tehdy, pokud jejich vzorce chování selhávají při naplňování potřeb.

Klasifikace poruch osobnosti patří k nejobtížnějším a nejkontroverznějším kapitolám psychiatrické klasifikace. Je třeba si uvědomit, že diagnostikováním vystihujeme jen výběr z rysů osobnosti, nikoliv však člověka v jeho jedinečnosti a individuální rozmanitosti.

Paranoidní porucha osobnosti (F60.0)

Tato porucha osobnosti je charakterizována nadměrnou citlivostí k odmítnutí, neodpouštěním urážek; podezřívavostí a tendencí zkreslovat zážitky chybným interpretováním neutrálně nebo přátelsky laděných akcí druhých jako nepřátelských; opětovným bezdůvodným podezíráním partnera ze sexuální nevěry a bojovným a tendenčním smyslem pro osobní práva. Neumějí odpustit urážky, mají tendenci reagovat uraženě a trvale cítí zášť. Nadměrně mnoho času a energie věnují hledání důkazů, které by potvrdily jejich podezřívavost. Mnohdy se zabývají nepodloženým „konspiračním“ vysvětlováním událostí kolem sebe nebo ve světě vůbec.

Schizoidní porucha osobnosti (F60.1)

Porucha osobnosti charakterizovaná vzdálením se od citových, sociálních a jiných kontaktů s upřednostněním fantazie a činnosti v samotě. Je přítomna neschopnost vyjadřovat své city a zakoušet radost. Bývají přemýšliví a hloubaví, vytvářejí si své systémy, svéráznou logiku a často jsou originální. Někdy vidí souvislosti, kde nejsou, žijí mimo svou dobu (Don Quijote). Udržují si odstup, aby chránili sebe i druhé před ublížením. V zásadě se tito lidé vzdávají naděje na lásku a pečování.

Disociální porucha osobnosti (F60.2)

Společensky nejzávažnější porucha osobnosti. Lidé s touto poruchou se opakovaně dopouštějí trestné činnosti. Nejsou schopni prožívat pocit viny. Z případných selhání obviňují okolí a společnost, nikdy sebe. Jsou lhostejní ke druhým, postrádají empatii. Nevydrží déle v pracovním poměru, jako rodiče opakovaně selhávají, dítě zanedbávají nebo týrají. Partnerské vztahy u nich rovněž nemívají delšího trvání. Nerespektují společenská pravidla, případně proti nim i přímo bojují. Nemají dostatečně rozvinuté vyšší city („moral insanity“). Snadno navazují kontakty s druhými, ale nejsou schopni je trvale udržet. Frustrují je jakékoliv neúspěchy, velmi rychle je dokáže podráždít jakákoliv

překážka, bývají agresivní, často lžou. Rysy poruchy jsou patrné již v dětství, kdy se projevuje záškoláctvím, krádežemi, šikanou či týráním zvířat.

Emočně nestabilní porucha osobnosti (F60.3)

Porucha osobnosti charakterizovaná určitým sklonem ke zkratovitému chování bez uvážení jeho následků; nálada je nepředvídatelná a měnlivá. Lidé trpící emoční nestabilitou mají sklon k neuváženým emočním výbuchům a neschopností ovládat výbuchy svého chování, tendenci k hašteřivému chování a ke konfliktům s ostatními, zvláště jsou-li zkratkovité činy odmítány nebo potlačovány. Schopnost plánovat dopředu může být minimální. Silné výbuchy často vedou k násilí nebo „explozivnímu“ chování. Tyto se vyvolají snadno, když jiní impulzivní jednání kritizují nebo se proti němu staví. Je možno rozlišit dva typy:

- ✓ **Impulzivní**, charakterizovaný hlavně emoční nestabilitou a chybějícím ovládním vlastních impulzů, kdy běžné jsou výbuchy násilí nebo hrozivého chování, zvláště je-li jedinec kritizován.
- ✓ **Hraniční**, převažuje emoční nestálost, měnlivost emocí po minimálních podnětech. Charakteristické jsou poruchy představ o sobě samém, cílech a osobních preferencích (včetně sexuálních), dlouhodobé pocity prázdnoty, intenzivní a nestabilní interpersonální vztahy s tendencí k sebezničujícím chování. Typická je náchylnost k angažování se v intenzivních a nestálých mezilidských vztazích, která může být příčinou opakovaných emočních krizí a být sdružena s excesivními pokusy vyhnout se opuštěnosti řadou sebevražedných vyhrůzek nebo sebepoškozujících činů (i když ty se také mohou vyskytnout bez zjevných příčin).

Histrionská porucha osobnosti (F60.4)

Dříve byla tato porucha označována jako *hysterická psychopatie*. Pro lidi s touto poruchou je typický sklon k dramatizaci banálních konfliktů, přehnaná teatrálnost, citové vydírání, manipulace s lidmi a neadekvátní emociální reaktivita (často předstíraná). Nápadná je nestálá a povrchová citovost, dětské projevy a snaha být centrem pozornosti. Osoby s histrionskými rysy vyžadují neustálé ujišťování ve svých kvalitách, při neúspěchu často prudce a bouřlivě vzlykají, mohou i předstírat různé záchvaty.

Anankastická porucha osobnosti (F60.5)

V tomto případě se jedná o poruchu, která snižuje kvalitu života spíše samotného nemocného. Typické jsou zde neustálé pochybnosti, podhodnocování a nedůvěra v sebe sama a své schopnosti. Jako kompenzaci se dotyčný uchyluje k nadměrnému zaobírání se detaily při činnosti a jednání, tedy má určité sklony k puntičkářství.

Anxiózní (vyhýbavá) porucha osobnosti (F60.6)

Tuto poruchu charakterizuje nedostatek sebevědomí, z kterého plyne úzkostné ladění a obavy. Jedinci jsou přesvědčeni o své neschopnosti, považují se za méněcenné, zbytečné. Ve společnosti se kontaktu spíše vyhýbají, ke kritice a odmítnutí jsou nadměru citliví.

Závislá porucha osobnosti (F60.7)

Označována také jako pasivní osobnost. Jedinci s touto poruchou jsou rádi ve společnosti, ale bývají ve svých úlohách submisivní, rádi a ochotně se podřizují přáním a příkazům druhých, Potřebují také okolí k tomu, aby jim dodávalo jistotu.

Jiné specifické poruchy osobnosti (F60.8)

Lidé trpící **narcistickou poruchou osobnosti** mívají nabubřelé sebevědomí, pocity velikášství, vlastní důležitosti a jedinečnosti. Sebejistota je však u nich velmi křehká, při kritice nebo neuznání nebo při porovnávání s druhými, kteří něco zvládají lépe, se cítí extrémně zraněni a mohou podléhat depresivním rozladám nebo zlosti.

Dalším případem je osobnost **pasivně agresivní**, která často bez viditelného důvodu odporuje názorům a vůli okolí, odmítá se podřizovat rozkazům nebo si neustále na něco stěžuje. Typická je prokrastinace při plnění jim svěřených úloh, nebo intrikování.

F61 Smíšené a jiné poruchy osobnosti

F62 Přetrvávající změny osobnosti, které nelze přisoudit poškození nebo nemoci mozku

F62.0 Přetrvávající změny osobnosti po katastrofické zkušenosti

F62.1 Přetrvávající změna osobnosti po psychiatrickém onemocnění

F62.8 Jiné přetrvávající změny osobnosti

Vyšetření

Pro vyšetření se jak v klinické praxi, tak ve výzkumu používají především dva druhy metod – *dotazníkové metody a rozhovor*, v klinické praxi částečně strukturovaný řízený rozhovor, ve výzkumu strukturovaný.

Léčba

Hlavní metodou pro léčbu poruch osobnosti je *dlouhodobá psychoterapie*, která spočívá v postupném uvědomování si svého procesu myšlení a možnosti docílit alespoň nějaké změny. Cílem je pozměnění organizace základní struktury osobnosti směrem k větší schopnosti přizpůsobení, která vede ke zlepšení kvality života. Práce je to dlouhodobá a systematická. Detailně propracované manuály k léčbě poruch osobnosti, a tedy i poměrně pevnou strukturu, má *kognitivně-behaviorální terapie*; cestu k uvědomění a změně ukazují také psychoanalytické a dynamické školy.

Přes dlouholetou snahu a desítky farmakologických studií jsou názory na užívání psychofarmak v léčbě samotné poruchy osobnosti nejednoznačné.

Komplikace

Lidé s poruchou osobnosti při frustraci snadno podléhají úzkosti, depresi, přejídání, gamblingu nebo závislosti na návykových látkách. Navíc hrozí riziko náhlého sebepoškozujícího nebo sebevražedného jednání.

Praktické rady pro pacienta

Pokud máte pocit, že vás ostatní nespravedlivě posuzují nebo brání tomu, abyste mohli být spokojeni. Nebo jste častěji odmítáni v zaměstnání, opakovaně propouštěni, označováni za konfliktní nebo sami z práce odcházíte z důvodu konfliktů ve vztazích. Případně se velmi často dostáváte do napětí, tísně nebo konfliktů v blízkých vztazích, ve kterých jste buď nadměrně závislí, nebo nejste schopni je dlouhodobě udržet. Nebo naopak nic nepožadujete či nabízenou pomoc odmítáte, abyste nikoho neobtěžovali, dokonce i tehdy, když tušíte, že je to ve vašem zájmu. Určitě nebojte své pocity a zážitky svěřit praktickému lékaři či lépe psychiatrovi, kteří dokáží vás vyvést z bludných kruhů, pokud o tuto pomoc budete mít zájem.

Seznam použité literatury

1. PRAŠKO, J. LÁTALOVÁ, K. *Psychiatrie v primární péči* Praha: Mladá fronta, 2013. ISBN 978-80-204-2798-4
2. PRAŠKO, Ján a kol. *Poruchy osobnosti* Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-737-X
3. RABOCH, J. ZVOLSKÝ, P. a kol. *Psychiatrie* Praha: Galén, 2001. ISBN 80-7262-140-8
4. <http://www.stopstigma.cz/lecba-poruch-osobnosti.html> převzato 6. 4. 2015